Trípodos, número 28, Barcelona, 2011

Xavier Vinader i Sánchez: periodisme i compromís[1]

Xavier Vinader

Apreciat degà Miquel Tresserras, benvolgut Antoni Segura, amic Jaume Busqué, entranyable Jordi Évole, benvolguts amics i amigues,

Moltes gràcies a tots per les vostres paraules. Crec que la memòria és com una novel·la: molt subjectiva. En la memòria i en la vida, escollim el que volem recordar i també els adjectius que hi utilitzarem. Els vostres, quan s'han referit a mi, han estat benèvols i generosos. Moltes gràcies per aquest acte i també per aquesta mirada que heu fet sobre la meva trajectòria de manera tan afectuosa.

És impossible explicar la gènesi i el desenvolupament d'una trajectòria professional com la meva sense parlar del marc i el moment polític en què es va produir, sense parlar de la dictadura i del trànsit cap a la democràcia, sense parlar de la nostra història més contemporània. I també és difícil parlar de la meva praxi compromesa separant-la de la curta, però complexa, història del periodisme d'investigació. L'una i l'altra estan íntimament lligades.

No sóc aficionat a mirar enrere. Ho vaig fer en una època, quan em vaig dedicar, sistemàticament, a ficar el nas en el món del

1 Aquest text és el discurs que el periodista Xavier Vinader va llegir en l'acte d'homenatge a la seva trajectoria professional, que es va celebrar el 9 de febrer de 2011 a l'Auditori de la Facultat de Comunicació Blanquerna (Universitat Ramon Llull). A més de l'homenatjat també hi van intervenir el degà de la Facultat de Comunicació, Miquel Tresserras; el director del Centre d'Estudis Històrics Internacionals-Pavelló de la República de la Universitat de Barcelona, Antoni Segura; l'autor del llibre *Xavier Vinader i Sánchez: periodisme i compromís*, Jaume Busqué; i el periodista Jordi Évole.

neofeixisme més virulent, aixecant catifes que amagaven les restes d'alguns crims, mentre tenia darrere meu escamots d'extrema dreta disposats a fer-me una cara nova. M'agrada molt més mirar endavant, intentant descobrir-hi nous horitzons i assajant nous camins. Això no obstant, crec que és útil reconstruir el passat perquè ajuda a ordenar-lo, a acomodar-lo en el nostre cap i a posar-li límits.

Aprofitant aquesta trobada, doncs, voldria compatir amb vosaltres una colla de reflexions sobre el passat i el futur del periodisme.

Formo part d'una generació de periodistes que ens vàrem formar en els darrers anys del règim franquista. Una generació que va conèixer les camises blaves a les redaccions i els símbols de la Falange a las capçaleres de les publicacions. Una generació que va patir les multes, la censura i les prohibicions informatives de la Dictadura i va participar, activament, en l'anomenada Transició a la democràcia.

Estàvem armats només amb les nostres il·lusions, les nostres ingenuïtats i les nostres màquines d'escriure, de les quals vàrem fer, però, una eina en la lluita per eixamplar els horitzons informatius i consolidar la llibertat d'expressió.

En aquell combat hi vàrem tenir baixes i moltes esgarrapades a la pell; però cap dels que vàrem participar en aquella tasca col·lectiva no ens penedim d'haver-ho fet. Crec que va valer la pena. En el camí, de segur, ens vàrem deixar moltes coses però aquell combat el guanyàrem.

La mort de Franco no ens va agafar per sorpresa. La vèiem venir. Érem conscients que aquell règim dictatorial s'acabava biològicament; però el que ningú no sabia era la capacitat que tindria per regenerar-se i continuar existint. Les il·lusions per una societat més lliure i més justa podien més que qualsevol anàlisi estratègica. No estàvem preparats per al que ens queia a sobre, però, en la nostra ingenuïtat, estàvem disposats a canviar el món; almenys el món que teníem més a prop, el món que ens envoltava.

Els periodistes espanyols no teníem una tradició d'investigació, perquè aquesta tradició s'havia acabat amb la República. El periodisme d'investigació, tal com el coneixem actualment, està vinculat directament amb l'apropament de la democràcia i no es va començar a produir, en estat pur, fins a la mort de Franco.

Algunes publicacions, especialment revistes, en els darrers anys de la dictadura, van fer un esforç interessant. Entre elles, hi havia *Triunfo*, *Cuadernos para el Diálogo*, *Doblón*, *Cambio 16* i *Posible*. En aquesta etapa, que va des de la mort de Franco fins a les eleccions de juny de 1977, es van viure els inicis del periodisme d'investigació a Espanya.

És cert que, per nosaltres, el cas Watergate va ser molt important. En sortir d'una dictadura resultava molt temptador el fet de poder modificar el curs de la història a través del periodisme. L'ego periodístic, en verificar que era possible, només amb un bon treball d'investigació, enderrocar el propi president dels Estats Units, es va desenvolupar d'una manera infinita.

No obstant això, el periodisme d'investigació de la primera etapa de la Transició política a Espanya va ser un periodisme de caràcter militant. Una bona part dels periodistes d'aquella època procedíem de les organitzacions de l'esquerra antifranquista. I molts vàrem continuar amb aquell esperit militant en els primers anys de la Transició.

El nostre principal objectiu era regenerar el panorama informatiu. Però, a pesar del canvi polític que va experimentar el país, els mitjans de comunicació mai no van canviar de mans realment. En van aparèixer de nous, però tampoc no van estar mai en mans dels periodistes.

Passats els primers moments d'eufòria, en què semblava que tot era possible, els nous grups empresarials es van dedicar molt més a convertir els mitjans que controlaven en màquines de fer diners, que no pas a convertir-los en veritables instruments de servei públic. I els periodistes que vàrem participar en tot allò, en cos i ànima, ho vàrem fer amb tota l'alegria del món. A pesar de tot el nostre bagatge polític, érem candits des del punt de vista professional, i a més a més, bastant rudimentaris tècnicament parlant.

En general, hi havia un desconeixement de les arrels del periodisme. Però a les redaccions imperava una moral de combat. Érem conscients que la història ens estava passant per sota dels peus i ens vèiem capaços de cantar-li les quaranta, sense pensar en els riscos, a qui calgués. I la fórmula funcionava.

Els empresaris van trobar una mina en aquell tipus de periodisme. Els militants actius convertits al periodisme d'investigació érem de gran utilitat i d'una ingenuïtat absoluta. Aquell instrument va ser el que van utilitzar directors de mitjans de comunicació com Juan Tomás de Salas, a *Cambio 16*, o Juan Luis Cebrián, a *El País*, o Sebastià Auger, a *Mundo Diario*, o Antonio Asensio en el Grupo Z... Cap d'aquelles empreses no va ser mai neutral. El somni del Watergate només estava en els nostres caps. Mai no va estar en el dels empresaris. Ells van tenir sempre altres interessos. I nosaltres vàrem ser incapaços de detectar-los.

A trets generals, el periodisme que es va fer en aquella època —des del polític fins a l'esportiu— està marcat pel *boom* del periodisme d'investigació. S'inicia la recuperació de la memòria històri-

ca a través de donar veu als que no l'havien tinguda durant 40 anys, es fan entrevistes a testimonis de la Guerra Civil fins en aquell moment silenciats, als exiliats que tornaven al país —La Pasionaria, Lister, El Campesino...—, i es van portar a les pàgines de les publicacions temes fins aleshores ignorats —la repressió que va seguir a la Guerra Civil, les presons, els camps de concentració i les lluites del maquis...—, les vivències i els fets dels lluitadors clandestins contra la dictadura.

Paral·lelament a tot això —a la recuperació d'aquella història amagada—, els periodistes ens vàrem convertir en una mena de vigilants permanents de les noves estructures de poder que s'anaven consolidant. Aquella doble feina —a vegades triple— de recuperar el passat silenciat, vigilar el que s'estava construint de nou i denunciar els intents d'involució que es produïen constantment va ser esgotadora. Especialment, perquè les estructures informatives que van acompanyar aquest procés des del seu començament amb entusiasme aviat es van situar en el nou panorama i es van dedicar a consolidar-se empresarialment al marge de qualsevol consideració ideològica.

Franco ja no hi era, però les estructures franquistes van sobreviure encara molts anys després. El meu processament per haver denunciat, amb massa detalls, l'actuació dels terroristes d'extrema dreta contra els nacionalistes bascos refugiats a França va ser-ne la prova més evident. Denunciar que els anomenats "incontrolats" no ho havien estat mai i que darrera de les seves actuacions criminals hi havia la mà dels serveis de seguretat, va ser excessiu per al delicat estómac del poder.

El pols amb l'Audiencia Nacional va durar cinc anys. Em va portar a viure un temps fora del país i a passar, de nou, per la presó, fins que, preocupats pel suport de tot tipus d'organismes professionals i farts de contestar les preguntes sobre la meva situació anòmala, el Govern de Felipe González va decidir donar-li una solució definitiva a través de l'indult.

Amb el PSOE instal·lat a la Moncloa, l'eix central del periodisme d'investigació ja no era la involució. Però va aparèixer el fenomen de la corrupció. El to el va donar el "cas Guerra" —els negocis de la família del vicepresident del Govern—, després van ser el "cas Filesa" —finançament irregular—, la fugida de Luis Roldán, els excessos de la lluita antiterrorista —cas GAL—, i varen sortir a la llum les martingales econòmiques de personatges de la *beautiful people*, com els Albertos, Mario Conde, Mariano Rubio, Javier de la Rosa... i les relacions premsa-poder es varen tensar com mai. Els últims cinc anys del període socialista foren de crispació política absoluta i la tasca dels periodistes d'investigació va ser-hi decisiva.

En la dècada dels noranta es produeix una nova variable. Els amos dels mitjans de comunicació s'entesten en una sèrie de batalles intestines en torn a l'actualitat política i econòmica —que moltes vegades amaguen el desig de fer-se amb un tros més gran del pastís— i forcen el periodisme d'investigació a entrar en una nova etapa. Apareix el "periodisme de dossier", entès com una arma per pressionar els diferents protagonistes de la informació o els competidors més pròxims. D'aleshores ençà, a més de verificar molt bé les dades que arriben a les redaccions, es fa necessari esbrinar la veritable intencionalitat dels autors de les "filtracions". El panorama es complica molt, es degrada, i molts periodistes —abans de fer-se instrumentalitzar— prefereixen transformar les seves investigacions en llibres. S'inicia una davallada que no s'ha aturat.

És curiós comprovar, actualment, l'absència d'equips d'investigació en els grans mitjans informatius espanyols. Però n'hi ha una explicació: per fer periodisme d'investigació calen professionals alliberats, temps, diners i independència editorial. El principal objectiu dels diaris és guanyar diners, i els equips d'investigació, per les seves pròpies peculiaritats, són entitats que moltes vegades escapen del control del mitjà, costen molts diners, generen tensions dins de les redaccions, pensen autònomament, actuen autònomament i graten on d'altres no volen que es faci. En definitiva, es tornen incòmodes i són una font de problemes que no beneficia en res els propietaris dels mitjans; per això no els propicien.

En aquests moments, els periodistes tenim al nostre abast la tecnologia més poderosa que no hem tingut mai. Podem seguir qualsevol fet en directe, *online*, tots estem constantment a l'aguait (*al loro*, o com vulguem dir-li...) Però aquesta immediatesa, que ho impregna tot, que ho domina tot, que sembla que ho possibilita tot... ens ha portat cap un parany molt subtil.

Avui dia estem immersos en un periodisme d'aparador. De formes exteriors i no de fons. Un periodisme amb molt poca profunditat. Patim constantment el bombardeig de notícies i d'imatges, però sovint ens falten elements de reflexió i anàlisi. Elements que ens permetin entendre que està passant, el perquè i les conseqüències que tindrà... Elements que ens ajudin a tenir criteri, a formar-nos-en una opinió.

Des dels seus orígens, el periodisme ha estat un "contrapoder" i els periodistes han estat la consciència crítica de la societat. L'augment del "periodisme ligh" és preocupant: un periodisme en el qual prima el disseny sobre el contingut i en què es fa difícil trobar-hi elements informatius de pes, d'aquells que t'aclareixen les idees.

Dies enrere, una jove estudiant de periodisme, que deu córrer per aquí, em va fer una entrevista filmada per a un treball de màster i em va

preguntar si creia que, actualment, existia la censura. La resposta no va ser difícil. Aquest és un interrogant que tinc resolt des de fa molt temps.

Crec que la censura com a figura institucional va desaparèixer al mateix temps que la Dictadura. Llavors va fer-ho la Censura amb majúscula..., però continua existint una censura en minúscula; una censura invisible, pragmàtica, ambiental, que es manifesta de forma subtil i que tots ens empassem, dia sí, dia no, com si fos un caramel de menta, quasi bé sense adonar-nos-en.

És la censura lligada a expressions com ara "políticament correcte" o "incorrecte", "això toca" o "això no toca", "ja saps on estàs treballant" o "ja saps qui són els amics de l'amo", o bé allò de "sabem que hi ha marro... però millor no ficar-hi el nas"... Una censura que s'amaga, sovint, darrere del cofoisme professional, de la manca de curiositat, de l'ambició per ascendir, del desig d'agradar als poderosos, del menyspreu dels més humils, de la por... i que ha donat lloc a una altra figura molt més perillosa: l'autocensura. La censura que fan els mateixos periodistes que, conscients de la manca de llocs de treball, de la precarietat existent en el sector de la comunicació, procuren ser al menys "incòmodes" possibles al Poder —a tota mena de Poders—, defensen les cadires on seuen de manera aferrissada i miren, cada vegada més, de no posar el dit a massa nafres, no sigui que els caigui un clatellot de cop i volta. Una situació inquietant. Força inquietant.

I resulta també preocupant l'aparició —cada vegada més freqüent— de noms de periodistes en sumaris oberts contra xarxes delictives o en casos de corrupció política: noms de periodistes relacionats, al marge i molt més enllà de la feina informativa, amb narcotraficants, delinqüents, confidents i corruptes de tota mena; periodistes acostumats a traficar amb la informació i a treure benefici personal de les seves relacions informatives.

Dies enrere, un responsable d'una unitat policial especialitzada em confirmava que en un sumari del Jutjat d'Instrucció núm. 1 de Barcelona obert contra una xarxa de narcotraficants, on apareixen mossos d'esquadra corruptes, guàrdies civils poc clars i policies nacionals més que tèrbols, també hi han aparegut els noms de cinc periodistes d'aquesta ciutat, alguns lligats a mitjans informatius força importants. "No crec que tots ells es vegin obligats a passar pels jutjats en qualitat d'imputats per alguna figura delictiva, però després d'observar-ne els moviments, d'escoltar-ne les converses telefòniques i llegir-ne certes declaracions, en queden clars el nivell de moralitat i la postura ètica amb què acostumen a moure's per la vida. Des del punt de vista jurídic, no seran uns delinqüents, però són uns penques", em va dir, textualment, l'investigador policial. Més clara l'aigua.

Mesos enrere, un altre redactor d'un conegut diari de Madrid a Catalunya va ser processat per les seves relacions amb una colla de narcotraficants que introduïen contenidors de cocaïna a través del Port de Barcelona.

A Mallorca, recentment, dos periodistes s'han vist embolicats amb la xarxa de corrupció política de les illes. El "cas Gurtel", el de l'espionatge polític a la Comunitat de Madrid; el "sumari Camps", de València; el "cas Malaya", a Marbella, estan puntejats de noms de periodistes que s'han dedicat a fer "l'onada" a personatges de la pitjor moralitat, a fer-los de consellers de comunicació i a ajudar-los a refer la seva imatge malmesa per la Justícia; a fer, en definitiva, un paper periodísticament patètic.

Cal estar atents —alerta— davant d'aquesta promiscuïtat entre periodistes i delinqüents; veure si va a més. Cal insistir que hi ha ratlles vermelles que deontològicament no es poden creuar. En la praxi d'un periodisme honest i independent no val tot. I, en aquest sentit, encoratjo que cases com aquesta, una Facultat de Comunicació, tinguin un paper, cada vegada més important, en la transformació i la regeneració del periodisme.

Cal seguir modelant vocacions. Cal seguir preparant metodològicament els futurs professionals, cal seguir armant culturalment les noves lleves de comunicadors, cal continuar desvetllant la consciencia crítica. Cases com aquesta —i també els col·legis professionals— s'haurien de convertir en bastions de resistència davant la banalització imperant en el món de la informació. D'aquest corrent que tendeix a convertir-ho tot en una mena d'espectacle. En fortins del rigor i de l'ètica. En trinxeres d'on sortin onades de nous professionals, blindats davant el desànim general i disposats a fer-ho cada vegada millor. Aquest serà el camí de la salvació —com deia un altre professor d'aquesta casa, en Josep Maria Huertas, per a mi un amic i tot un referent— de la professió més bonica del món.

Fa trenta anys, jo estava en la primera línia de foc de la informació. Al meu costat, hi havia gent com Pedro J. Ramírez, Rafael Cid, Félix Bayon, Ricardo Cid, José Luis Morales, Antonio Catalán, Paco Elvira, Manel Armengol, Carles Sánchez Costa..., que plegats vàrem viure la història, estant on es feia la història. Avui, encara que, desgraciadament, alguns ja no hi són, d'altres han canviat molt i ho han oblidat tot i uns pocs no volen recordar que hi eren, encara som un grapat els que mantenim la flama encesa.

Jo, com ahir, continuo compartint la meva experiència en aquesta casa, fent programes de ràdio, planejant documentals, entrevistant personatges interessants, preguntant, repreguntant i

contrapreguntant, treballant amb l'esperit i amb les mateixes pautes, intentant esbrinar embolics, recuperant la memòria històrica, estant atent als corrents radicals de tot tipus... i tocant els nassos al poder, el de torn, tant com puc.

Gràcies a tots per la vostra paciència,

Xavier Vinader i Sánchez
Barcelona, 9 de febrer de 2011